

Прохорчук С. В.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Міжнародного університету бізнесу і права*

Prokhorchuk S. V.
*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Department of Accounting and Audit
International University of Business and Law*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРУ В РЕГІОНІ

THE FUNCTIONING OF THE INNOVATIVE CLUSTER IN THE REGION

Анотація. У роботі визначено особливості функціонування інноваційних кластерів на рівні регіонів; механізми, що формують інноваційне середовище кластера; уточнено понятійний апарат для формування визначення інноваційного середовища кластера; визначено роль держави у формуванні кластера. Наведено основні передумови створення регіонального інноваційного кластера.

Ключові слова: інноваційний кластер, інноваційне середовище, інноваційна інфраструктура, інноваційний потенціал, інноваційна активність.

Вступ та постановка проблеми. Наразі домінуючою метою економічної політики в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, є зростання національної конкурентоспроможності та розширення частки національних компаній на внутрішньому і світовому ринках, підвищення ефективності їх діяльності. Водночас управління конкурентоспроможністю стає все більш складним через вичерпання потенціалу традиційної промислової політики, що втілило в життя розвиток технологічної та виробничої спеціалізації та кооперації в рамках мережевих структур – інноваційних кластерів. За цих умов постає проблема створення економічного середовища, яке б сприяло розвитку інноваційних процесів, особливо на рівні окремих регіонів, що б забезпечувало щонайефективніше використання інноваційного потенціалу суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ із питань кластеризації, наукового обґрунтування кластерних механізмів та ініціатив зробили провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Портер, А. Брувер, А. Шаститко, С. Соколенко, М. Войнаренко та ін. Але поза їхньою увагою залишаються питання методології формування інноваційних кластерів на регіональному рівні.

Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до визначення особливостей функціонування інноваційних кластерів на рівні регіонів.

Результати дослідження. Інноваційний кластер, будучи найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності, є неформальним об'єднанням різних організацій (дослідних центрів, промислових підприємств, індивідуальних підприємців, органів державного управління, громадських організацій, вищих навчальних закладів і т. д.). Об'єднання в інноваційний кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних технологічних винаходів, а строго орієнтовану систему поширення нових знань, технологій та інновацій. При цьому формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера є найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у конкурентні переваги [1].

Світова практика свідчить, що в останні два десятиліття процес формування кластерів відбувався досить активно. В цілому, за оцінкою експертів, до теперішнього часу кластеризацією охоплено близько 50% економік провідних країн світу.

Процеси глобалізації, посилення міжнародної конкуренції, що характеризують світову економіку, з'явилися об'єктивною передумовою зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка полягає у відмові від традиційної промислової політики і переході до нової системи організації виробництва, заснованої на використанні переваг спеціалізації та кооперації.

Інтенсивний розвиток технологій, логістики, інформаційних систем та засобів привів до того, що передача інформації та рух фінансових потоків стали практично миттєвими. У зв'язку з цим найважливішими факторами досягнення й утримання переваги над конкурентами стають не тільки інновації та освіта, а й взаємозв'язок між підприємствами, що забезпечує умови для створення мережевих структур – кластерів [2].

Поняття «кластер» було введено в економічну теорію М. Портером: кластер – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад університетів, агентств по стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних областях, що конкурують, але разом із тим ведуть спільну роботу [3].

Кластерний підхід – це нова управлінська технологія, що дає змогу підвищити конкурентоспроможність як окремого регіону або галузі, так і держави в цілому.

Як правило, кластери спрямовані на досягнення таких цілей [4]:

- підвищення конкурентоспроможності учасників кластера за рахунок упровадження нових технологій;
- зниження витрат і підвищення якості відповідних наукомістких послуг за рахунок ефекту синергії й уніфікації підходів до якості, логістики, інжинірингу, інформаційних технологій і т. д.;
- забезпечення зайнятості в умовах реформування великих підприємств та аутсорсингу;

– консолідоване лобювання інтересів учасників кластера в різних органах влади.

Проведені за кордоном дослідження показують, що кластери стимулюють значне підвищення продуктивності і впровадження інновацій. Компанії виграють, маючи можливість обмінюватися позитивним досвідом і знижувати витрати, використовуючи одні й ті ж послуги і постачальників.

У міру розвитку кластерного підходу сутність кластерних об'єднань змінювалася і збагачувалася. Так, в огляді Європейської економічної комісії ООН (СЕК ООН) 2008 р. «Підвищення інноваційного рівня фірм: вибір політики і практичних інструментів» в якості основних характеристик кластерів виділені [4]:

– географічна концентрація (близько розташовані фірми отримують можливість економити на швидкій виробничій взаємодії, обміні соціальним капіталом і процесах навчання);

– спеціалізація (кластери концентруються навколо певної сфери діяльності, до якої всі учасники або автори мають відношення);

– множинність економічних агентів (діяльність кластерів охоплює не тільки фірми, що входять до них, а й громадські організації, академії, фінансові посередники, інститути, що сприяють кооперації, і т. д.);

– конкуренція і співробітництво (як основні види взаємодії між фірмами – членами кластеру);

– досягнення необхідної «критичної маси» в розмірі кластера (для отримання ефектів внутрішньої динаміки і розвитку);

– життєздатність кластерів (розраховані на довгострокову перспективу);

– залученість в інноваційний процес (фірми і підприємства, що входять до кластера, зазвичай включені в процеси технологічних продуктивних, ринкових або організаційних інновацій).

Специфікою кластера є отримання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, що виражається в підвищенні конкурентоспроможності всієї системи в порівнянні з окремими господарюючими суб'єктами. Кластерний механізм підвищення конкурентоспроможності заснований на ефективному поєднанні внутрішньо-кластерного взаємозв'язку в процесі виробництва продукції з внутрішньою конкуренцією в рамках кластера [5].

Враховуючи сучасні умови розвитку і становлення інноваційної економіки України, особлива роль відводиться інноваційним системам на рівні регіонів. Унаслідок наявних інституційних, економічних, галузевих особливостей інноваційний розвиток регіонів, формування інфраструктурного забезпечення відбувається різними темпами і залежить від стану інноваційного середовища. Інноваційне середовище дає змогу створити умови для максимального використання інноваційного потенціалу при створенні принципово нових видів продукції на основі застосування нових технологій виробництва з подальшим упровадженням та реалізацією на ринку, що характеризується високою інноваційною сприйнятливістю.

Вирішення проблеми подолання розривів в інноваційному процесі й ефективного використання факторів, які позитивно впливають на інноваційний розвиток суб'єктів регіональних інноваційних систем, створення сприятливих умов для інтеграції підприємств регіону в інноваційні кластери шляхом формування і розвитку інноваційного середовища кластера є важливою необхідністю для функціонування регіональних і національної інноваційних систем.

Інноваційний потенціал, інноваційний клімат фіксують наявність ресурсів та умов реалізації інновацій певної економічної системи, а інноваційна активність та інноваційна інфраструктура характеризують стан інноваційної системи, інноваційна інтегрована структура (інноваційний кластер) визначає форму взаємодії учасників у

Таблиця 1

Понятійний апарат для формування визначення інноваційного середовища кластера

Поняття	Визначення
Інноваційна система	сукупність національних, приватних і громадських організацій та механізмів їх взаємодії, у рамках яких здійснюється діяльність по створенню, зберіганню та розповсюдженню нових знань і технологій
Інноваційна активність	комплексна характеристика інноваційної діяльності, що включає ступінь інтенсивності здійснюваних дій та їх своєчасність, здатність мобілізувати потенціал необхідної кількості й якості, у тому числі його приховані сторони, здатність забезпечити обґрунтованість методів, рівень технології інноваційного процесу за складом і послідовність операцій
Інноваційна інфраструктура	це комплекс організаційно-економічних інститутів, що безпосередньо забезпечують умови реалізації інноваційних процесів господарюючими суб'єктами (у тому числі спеціалізованими інноваційними організаціями) на основі принципів економічної ефективності як національної економіки в цілому, так і її економічних суб'єктів в умовах кон'юнктурних коливань ринку
Інноваційний клімат	інтегральна оцінка стану компонентів зовнішнього інноваційного середовища
Інноваційний потенціал	інтегральна оцінка стану елементів інноваційної системи. Ресурсна база, мобілізована для реалізації інноваційної стратегії та на досягнення її цілей, включає: 1) пропозиції щодо формування портфеля продукції і послуг; 2) стан функціонально-виробничого (ділового) блоку з його життєвими циклами продуктів і послуг, життєвими циклами інновацій, інноваційними системами (механізмами, мультиплікаторами і важелями); 3) матеріально-технічну ресурсну базу; 4) налаштування організаційного забезпечення; 5) можливості системи управління
Інноваційний кластер	інноваційний кластер є гнучкою і рухливою структурою завдяки різноманітності економічних інтересів взаємодіючих суб'єктів кластера. Важливим елементом кластера є інноваційна інфраструктура як сукупність економічних суб'єктів і механізмів, що забезпечує ефективну взаємодію виробників і споживачів інноваційної продукції
Інноваційний важіль	істотне якісне підвищення будь-якого фактора, пов'язаного зі збільшенням інноваційного потенціалу, яке в результаті викличе посилення інноваційної активності, і поява (приватний мультиплікаційний ефект) потоку інновацій. Такими важелями можуть бути: низькі витрати, швидке зростання, високі прибутки, сильні торгові марки, підвищення гнучкості і посилення спільних зусиль

процесі створення і реалізації інновацій, результативність інноваційної діяльності є інтегральним показником реалізації інноваційного процесу на рівні регіону і кластера. Взаємозв'язок даних понять представлено в табл. 1.

Інноваційне середовище формується під впливом певних груп чинників, які стимулюють інноваційну активність суб'єктів регіону або є стримуючими факторами розвитку інноваційної системи (рис. 1).

Ці форми підтримки включають організаційну підтримку, нормативно-правове, інформаційне та інфраструктурне забезпечення. Держава використовує фактори, що сприяють формуванню інноваційного середовища, надаючи підтримку зацікавленим групам у реалізації їх цілей. Своєю чергою, забезпечення інноваційної діяльності вимагає наявності певних компонентів: наукових розробок і нових ідей, інноваційної інфраструктури, інвестицій у наукову, виробничу діяльність та інших факторів інноваційного середовища, які в сукупності сформулюють інноваційне середовище [6].

За сучасних умов особливий вплив на розвиток інноваційних систем мають регіон і кластер, які розглядаються як точки зростання інноваційної активності економічних систем. Особлива увага у світовій і вітчизняній економіці приділяється формуванню та розвитку територіальних інноваційних систем як проміжної ланки, яка з'єднує рівні інноваційних систем і є джерелами конкурентоспроможності країн. Зазначені причини спонукають органи державної влади акцентувати увагу на розвитку інноваційного середовища регіону і кластера. Вплив інноваційного середовища на суб'єкти регіону в процесі здійснення інноваційної діяльності здійснюється виходячи з наявних умов і ресурсів у рамках розробленої і проведеної регіональної інноваційної та кластерної політики [7].

Зарубіжний досвід показує, що інфраструктура підтримки інноваційного бізнесу є реальним інструментом позитивного впливу влади на регіональний економічний розвиток. У результаті проведення моніторингу стану інноваційного середовища кластера адміністрацією регі-

ону визначаються конкретні заходи сприяння і заохочення інноваційної діяльності суб'єктів, розробляються заходи щодо створення умов для розвитку інновацій, приймаються регіональні програми, спрямовані на формування і розвиток інноваційного середовища регіону як найважливішої умови розвитку регіональної інноваційної системи. Реалізація заходів підтримки створює сприятливі умови, що задовольняють інноваційні та економічні інтереси учасників інноваційного процесу в регіоні і дають змогу використовувати інноваційне середовище. Зріле інноваційне середовище створює передумови для активізації інноваційної діяльності суб'єктів регіону, тим самим реалізується висунутий урядом країни напрям випереджаючого розвитку територій. Прискорений інноваційний розвиток територій необхідний для підвищення конкурентоспроможності та економічного впливу цих регіонів і зниження економічної залежності в умовах зростаючого впливу світових економічних процесів на розвиток країн [8].

В умовах формування і на початковій стадії функціонування територій інноваційного розвитку виникає необхідність у створенні сприятливих умов для інноваційної діяльності та підвищення рівня інноваційної активності учасників інноваційного кластеру, що дають змогу інтегрувати виробництво та інновації. На початковій стадії формування і розвитку інноваційного кластеру, функціонального забезпечення інноваційної діяльності кластера необхідно створення умов ефективної взаємодії учасників кластера: інноваційне забезпечення, інвестування з метою комерціалізації інноваційних розробок, впровадження у виробництво і фінансове забезпечення. Механізми, що дають змогу здійснити інноваційний процес, складають систему інноваційних механізмів, які формують інноваційне середовище і включають такі групи (табл. 2).

Система інноваційних механізмів забезпечує ефективний інноваційний процес на макро-, мезо- і мікрорівнях, залучає учасників цього процесу в інноваційні інтегровані структури. Інструменти формування і розвитку інноваційного середовища кластера дають підвищити якість

Рис. 1. Фактори інноваційного середовища [7]

Таблиця 2

**Механізми, що формують
інноваційне середовище кластера**

Інноваційні механізми	Складають інноваційного середовища
Механізми організації інноваційної діяльності	Організаційна підтримка
Механізми розробки і впровадження інновацій	Інфраструктурне забезпечення
Механізми фінансування і стимулювання інноваційної діяльності	Інвестиційне та нормативно-правове забезпечення
Механізми технологічного трансферу	Комерціалізація технологій
Механізми захисту інтелектуальної власності	Наукове нормативно-правове забезпечення

інноваційного середовища і вирішити проблеми, які стримують прискорений розвиток територій. У цілому якісне інноваційне середовище розглядається як конкурентне мережеве середовище з наданням податкових пільг, державного і приватного забезпечення, з розвинутою систе-

мою комунікацій і взаємозв'язків, в якій здійснюються стимулювання інновацій та контроль реалізації інноваційних проектів.

Висновки. Таким чином, вивчення існуючих теоретико-методологічних підходів до визначення особливостей функціонування інноваційних кластерів на рівні регіонів дає змогу стверджувати, що регіони, будучи основою формування інноваційних кластерів, повинні використовувати їх в якості опорних макроелементів своїх інноваційних систем. Тому одним із першочергових завдань побудови інноваційної системи регіону є виявлення функціонуючих кластерних схем на його території з метою їх адресної підтримки та подальшого розвитку або ж виявлення окремих елементів для подальшого їх угруповання в повноцінні кластерні структури.

Визначено, що кластерний підхід в управлінні промисловою докорінно змінює принципи державної промислової політики і вимагає модернізації діяльності апарату державного управління, зміни менталітету місцевої влади, іншого зрізу інформації про стан справ в економіці не по галузях, а на рівні регіонів, окремих ринків і компаній.

Список використаних джерел:

1. Стратегічне планування місцевого розвитку: розробка та впровадження проектів : [навч. посіб.] / А. Брувер, Н. Руденко, С. Грищенко. – К. : Європ. комісія, 2006. – 168 с.
2. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці : [монографія] / М.П. Войнаренко. – Хмельницький : Тріада-М, 2011. – 502 с.
3. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Вільямс, 2005. – 608 с.
4. Заец А. Инновационные кластеры станут институциональным механизмом реализации соответствующих инновационных приоритетов / А. Заец [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://express-release.com/release/9968>.
5. Карапетян Е. Модернізація типології промислових кластерів / Е. Карапетян // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf>.
6. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
7. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку : [монографія] / За заг. ред. О.Ю. Кучеренка, І.В. Запатріної. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.
8. Шаститко А.Е. Кластеры как форма пространственной организации экономической деятельности: теория вопроса и эмпирические наблюдения / А.Е. Шаститко // Теория экономических исследований. – 2009. – № 2. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru>.

Аннотация. В работе определены особенности функционирования инновационных кластеров на уровне регионов; механизмы, формирующие инновационную среду кластера; уточнен понятийный аппарат для формирования определения инновационной среды кластера; определена роль государства в формировании кластера. Приведены основные предпосылки создания регионального инновационного кластера.

Ключевые слова: инновационный кластер, инновационная среда, инновационная инфраструктура, инновационный потенциал, инновационная активность.

Summary. In work the peculiarities of innovation clusters at the regional level; mechanisms that shape innovative environment cluster; clarified the conceptual apparatus for determining formation of innovative environment cluster; the role of the state in the formation of the cluster. The basic prerequisites of regional innovation cluster.

Key words: innovation cluster innovation environment, innovation infrastructure, innovative potential, innovative activity.